

MAKTABGACHA YOSHDAGI NUTQIDA KAMCHILIKLARI MAVJUD BOLALAR BILAN OLIB BORILADIGAN KORREKSION ISH TIZIMI

Mutalliyeva Madina Bahodir qizi

*Toshkent kimyo xalqaro universiteti Namangan filiali talabasi Maxsus pedagogika
Defektologiya Logopediya yo'nalishi 1-kurs magistranti*

Annotatsiya: maktabgacha yoshdagi bolalarda nutq rivojlanishi, ularning psixologik va fiziologik xususiyatlari, shuningdek, nutq kamchiliklarining sabablari va turlari batafsil tahlil qilinadi. Korreksion ish tizimining samaradorligini oshirish uchun psixologik yordam va qo'shimcha resurslardan foydalanish zarurligi haqida ham ma'lumot beriladi.

Annotatsiya: maktabgacha yosh, nutq rivojlanishi, psixologik xususiyatlar, individual yondashuv, nutq rivojlanishi, korreksion ish, vizual materiallar, kommunikativ o'yinlar, ijtimoiy ko'nikmalar, bolalar bilan ishlash strategiyalari.

Dunyo miqyosida ham statistik ma'lumotga ko'ra, nutq nuqsonlarining soni ko'payib bormoqda, shuning uchun bolalar va o'smirlarda nutq kamchiliklarini oldini olish dolzab muammo bo'lib qolgan. Bizning mamlakatimizda nutq kamchilligiga ega bolalar bilan olib boriladigan korreksion-tarbiyaviy va pedagogik ishga katta e'tibor qaratilmoqda. Nutq kamchiligini erta aniqlash, korreksion ta'lim-tarbiyani tashkil qilish va ta'lim-tarbiyaning uslublari masalasini hal qilish bo'yicha ma'lum miqdorda yutuqlarga erishilgan. Hozirgi kunda inklyuziv ta'lim alohida ta'lim ehtiyojlari va individual imkoniyatlarning xilma-xilligini hisobga olgan holda barcha ta'lim oluvchilar uchun ta'lim tashkilotlarida ta'lim olishga bo'lgan teng imkoniyatlarni ta'minlashga qaratilgan. Inklyuziv ta'limni tashkil etish tartibi O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi tomonidan belgilanadi. Nutq kamchiligiga ega bolalarni tarbiyalash jarayonida ota-onalar va pedagoglar doimo o'z xulq-atvorni va o'zining mavqeyini anglash lozim. O'zaro rag'batlantirish, o'zaro hurmat, tartibni saqlash oila a'zolari o'rtasidagi o'zaro ta'sir nutq kamchiligiga ega bolalarni psixogen reaktiv holatlar profilaktikasida jiddiy ro'l o'ynaydi. Nutqiy fikrlash so'zli ma'nolar, tushunchalar va mantiqiy jarayonlar asosida amalga oshiriladi. A.H.Leontev (1975) ta'kidlaydiki, ma'nolarda predmet dunyosi, xossalari, aloqalari, munosabatlari mavjudligining ideal shaklining til materiyasida qayta hosil qilinishi va mujassamlanishi berilgan, mavhum ma'nolar va tizimini shakllanishi esa aqliy faoliyatni tashkil etadi. L.S.Vigotskiy bu ma'lumotni tafakkur va nutq birligi deb aytgan. Tushuncha aql-idrok jarayonida vujudga keladi. Nutqiy fikrlash faoliyat mexanizmi sifatidagi bunday jarayonlar xususiyatiga nutqiy fikrlashning muayyan turi-umumlashgan yoki aniq xodisaviy turi to'g'ri keladi. So'z ma'nosi tizimi va nutq patologiyasi tizimlarining mana shunday o'zaro shartlangan o'zgarishi, me'yorlar kabi tafakkur va nutq birligini asosli ravishda aks ettiradi. Bolalarda nutq patologiyasining bilish doirasining rivojlanishini o'rganuvchi tadqiqotchilar orasida L.S.Svetkaova, T.M.Pirsxalayshvili, E.M.Mastyukova,

N.A.Chevelyeva, G.S.Syergevvalar idrokning turli ko'rishlarini tadqiq qilganlar; G.S.Gumennaya xotira xususiyatlarini o'rgangan; O.N.Usanova, Yu.F.Gargusha, T.A.Fotekova diqqat-e'tiborni tadqiq qilishgan; I.T.Vlasenko, G.V.Guroves, L.R.Davidovich, L.A.Zaysyeva, V.A.Kovshikov, Yu.A.Elkin, O.N.Usanova fikrlash turlarining o'ziga xosligini o'rgangan; V.P.Gluxov tasaffurni tadqiq qilgan. Bola hayotining birinchi uch yilida nutq faoliyatining rivojlanishi ahamiyatli hisoblanadi. Ma'lumki, gugulashning paydo bo'lishi kelgusida bolaning nutqi va psixikasi me'yorda rivojlanishini kafolatlamaydi. Gugulash me'yorda rivojlanayotgan boladagina emas, balki ko'pchilik rivojlanishida og'ishlari bor (karlarda, intellektual rivojlanmagan bolalarda) bolalarda ham kuzatiladi. Alaliyali bolalarda (hayotining ikkinchi yilida) shakllanishning kechroq muddatlarida g'udurlab gapirishning yo'qligi yoki juda qashshoq ko'rinishdaligi xarakterli. Rinolaliyali, dizartriyali bolalarda g'udurlashning sifati o'ziga xos tezlikda rivojlanishi belgilanadi. (O.N.Usanova, O.A.Slinko, 1987). Nutq nuqsoniga ega bolalarda tovushlarni ajratishda qiyinchiliklar uchraydi, bu esa nutqning tovush tomonini rivojlanishiga o'z ta'sirini ko'rsatadi. Bular yana ikkilamchi nuqson sifatida tovushlarni talaffuz qilishga ham o'z ta'sirini ko'rsatadi. Bunday bolalar nutqidagi kamchiliklar, artikulyatsion apparat kamchiliklari asosida tovush talaffuz funksiyasi to'liq bajarilmasligi natijasida fonematik qabul qilishga birinchi o'rinda ta'sir qilib, uning shakllanishiga yo'l qo'ymaydi. Qanchalik tovushlarni talaffuz qilishda tayanch kam bo'lsa, shunchalik fonetik namunalarni shakllanishiga sharoit bo'ladi. Fonematik eshitishning shakllanishi to'g'ri bolaning nutq tomonlarini hammasiga ta'sir qiladi, bolaning umumiy rivojlanishiga bog'liq bo'ladi. Nutqi to'liq rivojlanmagan bolalarda mnestik funksiyalarni (xotirani) tadqiq qilishda ma'lum bo'lishicha, ularning ko'rish xotirasi me'yordan hech qanday farq qilmas ekan. Dizartriyali bolalarda geometrik figuralarni eslab qolish ehtimoli istisno qilinadi. Bu bolalarda shu sohadagi past natijalar ifodalangan idrokning buzilish shakllari, fazoviy tasavvurning bo'shligi bilan bog'liq. A.R.Luriya va boshqalarning «10 ta so'z» metodikasi yordamida oldindan eslab qolishni tadqiq qilishda, nutqida og'ir buzilishlar bo'lgan bolalarda qator xususiyatlar uchraydi: ular vazifalar sharoitida sekinroq mo'ljal olishadi va ularning natijalarini solishtirganda me'yordan pastroq bo'ladi. Nutqi to'liq rivojlanmagan maktabgacha ta'lim guruhlarida uning o'rni juda baland, ko'p bolalarda qo'l barmoqlari harakatining yaqqol og'ishlari kuzatiladi: harakatlari noaniq, muvofiqlashtirilmagan, barmoqlar harakati qiyinlashgan. Nutqi to'liq rivojlanmagan bolalarning mayda motorikasini rivojlantirishni tizimli o'tkazib, har kuni 3-5 daqiqa vaqt sarflash kyerak. Shu maqsadda turli xil o'yin va mashqlar qo'llash mumkin. Qo'l barmoqlarining nozik harakatlanishini takomillashtirish uchun kuldiradigan xalq she'rlarini o'qish davomida barmoqlar bilan o'ynaladigan o'yinlardan samarali foydalanish mumkin. Bu o'yinlar qulay jo'shqin sharoit yaratadi, barmoqlar mashqini yaxshi ta'minlaydi, eshitish qobiliyatini rivojlantirishga va she'rlar mazmunini tushunishga yordam beradi, nutq ritmini bilib olishga o'rgatadi.

Korreksion ishning asosiy maqsadlari quyidagilardan iborat:

- Bolaning nutqini rivojlantirish.

- O‘z-o‘zini ifoda etish qobiliyatini oshirish.
- Ijtimoiy ko‘nikmalarni shakllantirish.
- Ota-onalar va ta‘lim mutaxassislari bilan hamkorlikni kuchaytirish.

Har bir bola o‘ziga xos xususiyatlarga ega, shuning uchun korreksion ish individual yondashuvni talab etadi. Nutq kamchiliklarini aniqlash va ularga mos ravishda dastur ishlab chiqish zarur. O‘yinlar bolalarning diqqatini jalb qilish va ularning nutqini rivojlantirishda samarali vosita hisoblanadi. Mavzuga oid o‘yinlar orqali bolalar o‘z fikrlarini ifoda etishni o‘rganadilar. Vizual materiallar (rasmlar, kartochkalar) bolalarga yangi so‘zlarni o‘rganishda yordam beradi va ularning tasavvurlarini kengaytiradi. Bolalarni muloqotga jalb qiluvchi o‘yinlar, masalan, rolli o‘yinlar, ular orasida muloqotni rivojlantiradi va ijtimoiy ko‘nikmalarni oshiradi. Ota-onalar bilan yaqin hamkorlik qilish zarur. Ularni bolalarining nutq rivojlanishi jarayonida ishtirok etishga undash, ularga tavsiyalar berish va natijalarni baholashda yordam berish muhimdir. Korreksion ishning samaradorligini baholash uchun davriy tahlillar o‘tkazilishi zarur. Bu jarayonda bolalarning nutqidagi o‘zgarishlarni kuzatish va ota-onalar bilan fikr almashish muhim ahamiyatga ega. Maktabgacha yoshdagi bolalarda nutq kamchiliklarini bartaraf etish uchun kompleks yondashuv zarur. Korreksion ish tizimi individual yondashuv, o‘yin asosidagi faoliyatlar, vizual materiallar va ota-onalar bilan hamkorlikni o‘z ichiga olishi lozim. Bu orqali bolalarning nutqi rivojlanadi va ijtimoiy ko‘nikmalari oshadi, natijada ularning muloqot qobiliyatlari yaxshilanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOT VA HAVOLALAR:

1. Yangi ta‘lim to‘g‘risidagi qonun .2020y
2. Ayupova M.Yu. Logopediya. O‘zbekiston faylasuflar Milliy jamiyati. T.: 2007 y.
3. Belova N.I. Spetsialnaya doshkolnaya surdopedagogika. M. 1985 g.
4. Ermakov V.P, Yakunin G.A. Osnovoi tiflopedagogiki Moskva:Vlados 2000g.
5. Ignateva S.A. Blinkov Yu.A. Logopedicheskaya reabilitatsiya detey s otkloneniya v razvitii. Moskva: «Vlados». 2004 g.
6. Mo‘minova L.R., Ayupova M.Yu. Logopediya. O‘qituvchi nashriyoti. Toshkent 1993.
7. Po‘latova P.M. Maxsus pedagogika (oligofrenopedagogika). T.: G‘ulom”, 2005 y.
8. Raxmonova V.S. Maxsus pedagogika. G‘ulom nashriyoti. Toshkent. 2006
9. Raxmonova V.S. Defektologiya asoslari va logopediya. O‘qituvchi nashriyoti Toshkent 1991.
10. <https://fll.jdpu.uz/index.php/ppmedu/article/download/5884/4287/15044>
11. <https://fll.jdpu.uz/index.php/ppmedu/article/download/5884/4287/15044>
<https://arxiv.uz/uz/documents/referatlar/maktabgacha-va-boshlang-ich-ta-lim/nutqida-kamchiligi-bo-lgan-bolalar-bilan-olib-boriladigan-psixokorreksion-ishlar>